

ارزیابی برخی از جنبه های اقتصادی - اجتماعی عملیات حفاظت خاک در دامنه های شیب

دار البرز و زاگرس

جمیله نظری^۱، فرشاد کیانی^۲، زهرا آدینه وند^۳، یلدا همت زاده^۴

۱، ۳ و ۲ به ترتیب دانشجویان کارشناسی جنگلداری و استادیار گروه علوم خاک دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان،

۴، کارشناس ارشد اداره منابع طبیعی استان گلستان

مقدمه

سالهاسست تحقیقات گوناگون علمی بر نقش ویرانگر تغییر غیر اصولی کاربری در اراضی شیب دار تاکید دارند. مقالات منتشر شده از پایان نامه ها و طرحهای تحقیقاتی که در مناطق مستعد فرسایش شمال و غرب کشور انجام گرفته اند نتایجی ارائه می نماید که نشان از در کمین نشست فاجعه ای عظیم جهت منابع آبی و خاکی این مناطق است (کیانی ۱۳۸۶). در سالهای اخیر توجه مناسبی از طریق ارگانهای دولتی جهت حل این مشکل صورت پذیرفته است. طرحهای متعدد آبخیز داری، احداث سدها و تاسیسات مهندسی جهت جلوگیری از رواناب های شدید، تبدیل اراضی شیبدار به باغات زیتون، کاشت درختان و عملیات بیولوژیکی از جمله این اقدامات است، با این حال. به نظر میرسد علی رغم مطالعات فیزیکی مناسب انجام گرفته در حوضه های آبخیز، تحقیقات کافی جهت بررسی جنبه های اجتماعی تغییر کاربری و ارزیابی نظرات افراد بومی که در این اراضی فعالیت می نمایند صورت پذیرفته است. جان جی (۲۰۰۸) بیان می دارد که تغییرات کاربری اراضی ارتباط چند گانه با جنبه های اقتصادی و اجتماعی دارد. تبدیل اراضی کشاورزی باعث ایجاد محدودیت در منابع غذایی و در آمد کشاورزان شده و بازارهای محلی را نیز دستخوش تغییر می سازد و باعث ایجاد نگرانی ها در مالکیت شخصی افراد می گردد (لوبوسکی و همکاران ۲۰۰۶). لیسانسکی (۱۹۸۶) بیان داشته که تغییر در کشت مرسوم و تبدیل کاربری جهت عملیات حفاظتی برای کشاورزان خرد و حاشیه ای مشکلات زیادی در پی خواهد داشت. با این حال وو و چو (۲۰۰۷) عنوان داشتند که عملیاتیهای حفاظتی در سطوح کوچک در بسیاری از موارد منجر به شکست است. تحقیق حاضر با هدف ارزیابی نظرات کشاورزان در زمینه ایجاد عملیات حفاظتی مناطق شیبدار رشته کوه البرز و زاگرس می باشد. نتایج این تحقیق نه به تنهایی بلکه با ارزیابی توسط محققین دیگر می تواند جهت موفقیت عملیات حفاظتی در سراسر کشور مفید باشد.

مواد و روشها

جهت نیل به اهداف ذکر شده سه منطقه توشن و میان رستاق در دامنه های البرز استان گلستان و سرچشمه در منطقه کوهدشت در دامنه های زاگرس استان لرستان انتخاب گردید. پس از انتخاب منطقه، ۵۰ کشاورز از هر حوضه بصورت تصادفی انتخاب گردید. از بین این خانوارها، تعدادی دارای اراضی مشترک و تعدادی خارج از اراضی شیبدار مشغول به کشاورزی بودند. بنابراین از این تعداد ۳۰ خانوار با ویژگیهای مورد نظر انتخاب گردیده و در کل ۹۰ خانوار ارزیابی گردید. پس از انتخاب کشاورزان از شورای روستا و بسیج کمک گرفته شد و کشاورزان نیز با توجه به اطمینان به این افراد به جوابگویی سوالها پرداختند که خود در صحت جوابگویی نقش مهمی ایفا نمود. پرسش نامه هایی تهیه گردید و بصورت مجزا در بین کشاورزان توزیع شد. سرانجام با توجه به نظرات کشاورزان مواردی از پرسشنامه حذف و موارد دیگر اضافه گردید که منجر به تصحیح پرسشنامه ها و نتایج دقیقتر انجامید.

نتیجه و بحث

سن مصاحبه شوندگان از ۴۰ تا ۶۰ سال با سطح سواد خواندن و نوشتن بود. ۹۰، ۷۸ و ۸۸ درصد از افراد در توشن، میان رستاق و سرچشمه مالک زمین بوده و درصد باقیمانده به صورت اجاره یا مشاع بر روی اراضی فعالیت می نمودند. کشت غالب در هر سه منطقه گندم و جو دیم بود. بیکاری عامل اصلی مهاجرت از این روستا است. با استناد به

نتایج می توان گفت: اطلاعات آبخیزداری کشاورزان میان رستاق بالاتر بوده است. به نظر می رسد به علت وقوع پدیده سیل در جوار این مناطق و اطلاع رسانی بهتر، این نتایج به دست آمده است. باین حال شناخت افراد از طرحهای آبخیزداری کم و با توجه به علاقه مندی آنها، ایجاد کلاس های ترویجی و فرهنگ سازی عمومی توصیه می گردد (جدول ۱). بیشتر کشاورزان به کاهش حاصلخیزی و میزان محصول معترفند ولی عامل اصلی را کاهش بارندگی می دانند بنابراین اثر فرسایش خاک در این زمینه بر آنها پوشیده است (جدول ۲). وجود خاک های لسی در استان گلستان مانعی جهت نگرانی و توجه کشاورزان به کاهش عمق خاک است. امکان شخم در خلاف جهت شیب توسط مالکان به علت سختی کار و واژگونی امکان ندارد ولی کشاورزان پیشنهاد می دهند اگر وسایلی در اختیار آنها قرار بگیرد، برخلاف جهت شیب کشاورزی می نمایند (جدول ۳). برخلاف منطقه توشن که بازدهی کم اراضی را دلیل فروش زمین خود می دانند، عمده کشاورزان تمایل به واگذاری اراضی خود ندارند. ولی به دلایل کمبود بارش، مشکلات کار و بازدهی نامناسب خواستار تغییر کاربری اراضی خود با کمک مسئولین دولتی هستند. در این بین کشاورزان توشن بیشتر تمایل به تبدیل اراضی خود به مصارف غیر کشاورزی، ویلاسازی، درآمدهای حاصل از گردشگری دارند که به علت نزدیکی این منطقه به مرکز استان قابل توجه است. در منطقه میان رستاق کشاورزان تمایل به کشت همزمان باغ در کنار محصولات کشاورزی دارند. توجه بیشتر مسئولین به تناسب اراضی و کیفیت نهال های ارائه شده جهت جایگزین و پرداخت به موقع قیمت زمین های واگذار شده، دلگرمی و همکاری بیشتر کشاورزان منطقه را به دنبال دارد (جدول ۴).

توشن (استان گلستان)	میان رستاق (استان گلستان)	سرچشمه (استان لرستان)	
جدول ۱. میزان اطلاعات افراد از طرحهای آبخیزداری و حفاظت خاک و میزان علاقه مندی آنها در شرکت در این کلاس ها			
۲۷	۶۰	۲۰	شناخت افراد از طرح های آبخیزداری (%)
۲۰	۱۰	۳۲	مشارکت در کلاس های ترویجی حفاظت خاک (%)
۸۰	۹۰	۹۴	علاقه مند جهت مشارکت در کلاس های ترویجی حفاظت خاک (%)
جدول ۲. میزان برخورد و توجه افراد با تبعات حاصل از فرسایش خاک در اراضی شیب دار			
۷۰	۹۳	۸۰	میزان توجه کشاورز با کاهش حاصلخیزی خاک طی سالیان گذشته (%)
۵۰	۳۰	۵۶	میزان توجه کشاورز با کاهش عمق خاک طی سالیان گذشته (%)
۶۰	۶۳	۵۰	میزان توجه کشاورز با افزایش نیاز خاک به کود طی سالیان گذشته (%)
۶۶	۴۳	۷۲	میزان توجه کشاورز با کاهش محصول طی سالیان گذشته (%)
جدول ۳. میزان توجه افراد به شخم در جهت شیب و مشکلات ناشی از آن			
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	استفاده از شخم در جهت شیب (%)
۸۰	۶۵	۵۲	اطلاع از نادرست بودن شخم در جهت شیب
۶۰	۷۸	۵۶	مشاهده شیارهای ایجاد شده توسط فرسایش در مزرعه (%)
۸۰	۷۶	۵۶	تمایل مالک زمین به شخم خلاف جهت شخم (%)
۲۰	۲۰	۱۰	تمایل مالک تراکتور به شخم خلاف جهت شخم (%)
جدول ۴. نظرات کشاورزان در مورد تغییر کاربری اراضی شیب دار			
۵۳	۱۲	۲۰	تمایل به فروش زمین (%)
۵۰	۸۴	۸۰	تمایل به تغییر کاربری اراضی* (%)
۵۰	۸۴	۷۰	تمایل به تغییر اراضی به فعالیت های مرتبط با کشاورزی (% از میزان*)
ویلاسازی، تاسیسات گردشگری، باغ مرکبات	باغات گردو، زیتون، درختان صنعتی، مرکبات	پرورش ماهی، زنبور عسل، باغات بادام و گردو	کاربری مورد توجه کشاورزان
-	عدم تناسب نهال های ارائه شده توسط مسئولین با شرایط فیزیکی منطقه و به تبع آن عملکرد ضعیف	-	مشکلات موجود در تغییر کاربری اراضی از دید کشاورزان
-	عدم کیفیت مطلوب نهال های رایگان ارائه شده	-	
-	عدم پرداخت به موقع به اراضی واگذار شده	-	

مرجع:

- [۱]. کیانی، ف. جلالیان، ا. پاشائی، ع. خادمی، ح. ۱۳۸۶. نقش تغییر کاربری اراضی بر میزان فرسایش و رسوب در اراضی لسی استان گلستان. دهمین کنگره علوم خاک ایران، کرج.
- [۲]. سازمان جهاد سازندگی استان گلستان، ۱۳۷۶، طرح تیپ زیتون ، ، گزارش علمی فنی. مدیریت آبخیزداری.
- [3]. Junjie Wu, 2008. Land use changes: Economic, Social, and Environment Impacts. The magazine of food, Farm and resources issues, 23(4), 6-10.
- [4]. Lisansky, J. 1986. Farming in urbanization environment: Agricultural land use conflicts and rights to farm. Human Organization, 45, 363-371.
- [5]. Lubowsky, R. N. Vesterby, M., Buchotz, S., Baez, A., and Roberts M. J. 2006. Major uses of land in the United State s. Economic Information Bulletin No. 14.
- [6]. Wu, J and Cho, S. 2007. The effect of local land use regulations on urban development in the western United States. Regional Sciences and Urban Economics, 37-68-86.